نووسینی د . زاهیر سوران .
11 ئەیلولی 2004 .

سییه سۆکان
(Pneumonia)

بریتین لە کۆمەڵێك نەخۆشی هۆی سەرەکییان میکرۆبی نەخۆشی بەخشە, سییەکان تووشی سووربوونەوە ، ئاوسان و هەوکردن دەبێت. ئەوەی شایانی باسە زۆرجاران سییەکانی مرۆڤ (بەتایبەتی لە وەرزە ساردەکاندا) دەکەونە بەر شالاوی میکرۆئورگانیسمەکان و تووشی هەوکردن دەبن.

جۆرەکانی سییەسۆ

– سییە سۆی بەکتریای پنێومۆکۆکەس
– سییە سۆی بەکتریای سترێپتۆکۆکەس
– سییە سۆی بەکتریای ستافیلۆکۆکەس
– سییە سۆی بەکتریای هێمۆفیلوس ئینفلوێنزا
– سییە سۆی میکۆپلاسما
– سییە سۆی ڤایرۆسی
– سییە سۆی فونگەکان
– سییە سۆی پنێومۆسیستی کارینی(سەیری بەشی کۆتایی بکە)
– سییە سۆ بە باسیلە گرامنێگەتیفەکان
– سییە سۆ بە کلامیدیای Psittacosis

ئەوەی شایانی باسە لەوسییە سۆیانەی سەرەوە تەنیا باسی گرنگترینیان دەکەین وەلی بە گشتی باس چارەسەرکردنی زۆربەیان دەکەین .

1– سییە سۆی بەکتریایی

هۆی سەرەکی ئەم سی یە سۆیە ئەمانەن: پنیمۆکۆکەس، ستافیلۆکۆکەس، سترێپتۆکۆکەس، کلیبسێلا، سالمۆنێلا، هایمۆفیلوس ئینفلوێنزا، کلوسپیریدۆم، پسیدومۆناس ئایرۆجینۆس . زۆرجاران نەخۆش تەمەندارە (شەکرەدار ، کۆکەدار، ئەلکهولیستە) یان بەرگری لەشی زۆر کەم بۆتەوە و مرۆڤ کوتوپڕ نەخۆش دەکەوێت، لەرز و تای لێدێت.

گرنگترین نیشانەکان

تالێهاتن ، سنگ ئێشان, هیشکە کۆکە، هەناسە سواری و تێکچوونی باری گشتی نەخۆش (ژانەسەر ، لەش داهێزران, بێخولقی). نەخۆشییە بەکتریاییەکان تەنیا لەچەند بارێکی تایبەتدا درمین دەنا درمی نین.

چارەسەرکردن

بەپێی بۆچوون و قەبلاندنی جۆری درمەکە چارەسەر دەکرێت بۆ نموونە:

- دژی پنیمۆکۆکەس ، ڕۆژانە 3 گم × 3, پەنسیلین لەخوێنهێنەرەوە (iv) دەدرێت بە نەخۆش.

یان پەنسیلین V ڕۆژانە 800 ملگم – 1 گم × 3 ژەم بۆ10 ڕۆژان دەدرێت بە نەخۆش. یان Erythromycin 2 ژەمی 500 ملگم (2–3 گم) ڕۆژانە بۆ 2 هەفتە دەدرێت بە نەخۆش.

- دژی سترێپتۆکۆکەس ، پەنسیلین لە ڕێگای دەم یان دەرزییەوە زۆر بە کارە .
- دژی ستافیلۆکۆکەس ، باشترە سیفالۆسپۆرینەکانی,Cephalotin, Cefaman, Cefazolin, Cefuroxim لە شێوەی دەرزیدا بدرێت لە نەخۆش . هاوکات کلینداامایسین زۆر لەوانەی سەرەوە بەکارترە .

- دژی Haemophilus influenzae ، ڕۆژانە 3 ژەم 500 ملگم ئەمۆکسیسیلین دەدرێت بە نەخۆش. هەروەها دەتوانین دەرمانی Cefuroxim (Zinacef) بەکار بهێنین.
- دژی Chlamydia ، ڕۆژانە 2 ژەم 500 ملگم ئیریپرۆمایسین بۆ 2–3 هەفتە دەدرێت بەنەخۆش.
- دژی Legionella ، ڕۆژانە 2 ژەم 500 ملگم Levofloxacin بە (iv), بۆ 3 هەفتە دەدرێت بە نەخۆش.
- دژی M. catarralis ، ڕۆژانە 500 ملگم Erythromycin بۆ 10 ڕۆژان دەدرێت بە نەخۆش.

2– سییە سۆی ڤایرۆسی

ئەوەی شایانی باسە هەندێك ڤایرۆس لەمنداڵدا (Para influenza virus types 1, 2, 3, Influenza A virus) و لەگەورەدا (Influenza A, B virus Adenovirus types 4, 7) هێرش دەکەنە سەر کۆئەندامی هەناسەو سییەکان دەسووتێننەوە. زۆرجاران نەخۆشییەکان (نەخۆش لاوەکین) یان ئەنجامی تووندبوونی سییەسۆی ڤایرۆسی دی وەك مێکوتە یان سورێژەن. بەگشتی نیشانە هاوبەشەکان بریتین لە: تالێهاتن، لەش داهێزران ، هەندێك نیشانەی کۆئەندامی هەناسە. ژمارەی ئەو ڤایرۆسانەی جیاکراونەتەوە و ناسراوەتەوە زۆرن وەتائێستا نازانرێت ئایا هەموویان دەبنە هۆی هەوکردن یان نا .

پەتازانی

بلاوی درمە ڤایرۆسییەکانی سییەکان بەندە لەسەر بلاوی جوگرافی جۆری ڤایرۆسەکە لەو ناوچەیەدا, هەروەك لەڤایرۆسی ئینفلۆینزادا دەبینرێت. زۆرجاران هەوکردنی ڤایرۆسی لەقوتابخانە و سەربازگاکاندا بەرێژەی لە 50–80 ٪ دەردەکەوێت و هەندێك جاریش بلاوی درمەکە لەسەر جۆری ڤایرۆسەکە بەندە. درمی ڤایرۆسەکان بەرزە ، وە بەرگری پاش درمەکە تایبەتە بە جۆری ڤایرۆسەکە و هەندێکجار ماوەیەکی کورت دەخایەنێت.

نیشانەکان

هەرچەندە هۆی سییە سۆی ڤایرۆس جیاوازن بەلام زۆربەی زۆری نیشانەکانی سییە سۆی ڤایرۆس وەك یەکن. لە 65 ٪ ی بارەکاندا نیشانەکان لەپڕ دەردەکەون بەلام وەك درمە بەکتریایەکان زۆر توند نین.

یەکەم نیشانەی لووت گیران ، ئاوهاتنە خوارەوە بەلووتدا دەردەکەوێت. نیشانەی سەرەکی ئەم جۆرە درمانە بریتییە لەتای بەرز و نزم ، گیروگرفت لە هەناسەداندا ، کۆکە نەخۆش ماندوو دەکات هیشك و بێ بەڵغەمە، ژانکردنی گەرو ئازاری سنگ دەردەکەوێت ، تالێهاتن 1–2 هەفتە دەخایەنێت و هەندێك جار لە دوو هەفتە زیاترە و پاشان هێدی هێدی دەڕەوێتە و (لەمنداڵدا) نیشانەکانی تریش نامێنن ، هەندێك جار منداڵ تووشی هەناسە سوارییەکی کوتوپڕ و بەهێز دەبێت ، ڕووخسار شین هەڵدەگەڕێت یان نیشانەی پەردەسۆی مێشك دەبینرێت.

تێبینی:

نەخۆش تووشی هەناسە سواری و شین بوونەوەی ڕووخسار نابێت, هەرکاتێك ئەم دوو نیشانەیە دەرکەوت ئەوا دەبێت بزانین هەوکردنەوەکە بەکتریاییە و کێمی کردووە.

ئاڵۆزکارییەکان

بریتییە لەکێمکردن (لەمنداڵ و بەرەمەکانەدا دەبینرێت).

دەستنیشانکردن

- نیشانەکان ، ئێسکبەرداری,نیشانەی بلاوبوونەوەی درمەکە زۆر یاریدەی دەستنیشانکردن دەدات.
- لەتاقیگادا دەتوانرێت هۆی درمەکە جیابکرێتەوە بەلام زۆرجاریش پێویست ناکات.

چارەسەرکردن

لەبەرنەبوونی دەرمانی ڤایرۆس کوژ ئەوا پێویستە ئەم خاڵانە لەبیر نەکەین:

- دەرمانی دژی تا و کۆکە و هێمن کەرەوەکان زۆر بەسوودن بۆ نەخۆش.

- هەندێك جار پێویستە خۆراك و ئاوی دڵۆپاو، ڤیتامین و سەرچاوەی وزە (کالۆری) بەخوێنهێنەردا بدرێت بەنەخۆش.
- تەنیا لەکاتی کێمکردندا ئەنتیبایۆتیك (دژە میکرۆب) بەکاردەهێنرێت.

خۆپاراستن

- بەکارهێنانی گاما گلۆبولین بەمەبەستی بەهێزکردنی لەش.
- پشت گوێ نەخستن و ئەنجامدانی بنەماکانی خۆپاراستنی گشتی دژی نەخۆشییە درمەکان.

3- سییە سۆی میکۆپلاسما

یەکێکە لە درمە توندەکانی کۆئەندامی هەناسەدان، چوار سەدە لەمەوبەر نێوی یەکەم هەوکردنی ناتایبەتی سییەکانی لێنرابوو. پاش جوداکردنە وەی میکۆپلاسما گرنگی سییە سۆ بەمیکۆپلاسما دەرکەوت لەبەرئەوەی زۆرجار درمەکە سییەکان دەگرێتەوەونیشانەی سییەسۆی تایبەتی هەیە.

هۆزانی

میکۆپلاسمای سییەسۆ و میکۆپلاسماکانی دی میکرۆبێکی بچووکی یەك خانەین و شێوەیان زۆرە وەك ئەڵقەیی، دەنکدار، چیلکەیی... تاد. میکۆپلاسماکان دیواری خانەیان نییە، بەڵکو تەنیا ناسکە پەردەیان هەیە کە بە میکرۆسکۆپی ئەلەکترۆنی دەبینرێت و تیرەیان لەنێوان 125–150 نانۆمیتردایە.

تایبەتمەندییەکانی میکۆپلاسما

- میکۆپلاسما دیواری خانەیان نییە و لەدیواریش دروست نەبووە (لەچاو بەکتریادا).
- پێویستییان بەخانەی زیندە نییە بۆ زێدبوون (لەچاو ڤایرۆسدا).
- هەردوو ناوکە ئەسیدی DNA, RNA یان هەیە (لەچاو ڤایرۆسدا).
- تێتراسایکلین ، ئێریترۆمایسین و دۆکسیسیلین مایکۆپلاسما دەکوژن.

جۆرەکانی میکۆپلاسما

پۆلی (Mollicutes) سێ خێزان دەگرێتەوە کەئەمانەن:

- خێزانی Mycoplasmataceae.
- خێزانی Acholeplasmataceae.
- خێزانی Spiroplasmataceae.

پەتازانی

سییەسۆی میکۆپلاسمی لەهەموو جیهاندا بلاوە، هەندێك جار تەشەنە دەكات. هۆی 14–15 ٪ سییەسۆ میکۆپلاسمایە و لە زستان و بەهاردا زێدەتر دەردەکەوێت، هەندێك جار 10 جاران سییەسۆی بەکتریایی زێدەترە، سەرچاوەی درمەکە مرۆڤی نەخۆشە یان هەڵگری میکۆپلاسمایە.

رێگاکانی گواستنەوە

- ڕاستەوخۆ، لەرێگای پرژەی نێو دەمەوە بەهەوادا دەگوێزرێتەوە,
- بەدەگمەن بە هۆی کەلوپەلی پیسی تازە بەکارهێنراوی نەخۆشەوە دەگوێزرێتەوە.

درمی

درمەکە زۆر بەرزە گەر لەخێزانێکدا یەکێك نەخۆش بێت (بەتایبەتی منداڵ) ئەوا لە 80–85 ٪ ئەوانی دی تووش دەكات. ماوەی درمی نزیکەی 10 رۆژە، هەندێك جار 3–4 هەفتەیە. پاش تووشبوون مرۆڤ بەرگریەکی کورت یەك ساڵ – چەند ساڵێك دروست دەکات و لەوانەشە هەوکردنەکە سەر هەڵبداتەوە.

نیشانەکان

ماوەی کرکەوتنی هەوکردنەکە لەنێوان 8–12 ڕۆژدایە, سەرەتا نەخۆشییەکە وەك ئینفلۆنزا (بەدەگمەن لەپڕ نیشانەکان) لەئاستی بۆریە هەوایەکانی سەرەوەدا دەردەکەوێت, پاشتر سی پۆشەکان تووش دەکات. زۆرجاران تەمەنی نەخۆش لەژێر 50 سالأنەوەیە.

ماوەی دەرکەوتن: تالێهاتن (38–40 پلە), لەرز (مامناوەندیە)، سەرەتا 2–3 هەفتە هیشکە کۆکە (100 ٪) و پاشتر شێداره و بەلْغەماوییە، نەخۆس هەست بە ماندووبوونی زۆردەکات (توانای کارکردنی نامێنێت) . بەدەگمەن 10 ٪ بەلْغەم (گروێسك) ەکە خوێناوییە، ژانەسەر (زۆر توندە)، شێوانی باری گشتی نەخۆش (74 ٪) سوکە ئازار (45 ٪)،، گرانی قووت دان (40–50 ٪)،، لووت گیران،، ژانەسەر، ئازاری سنگ (25–70 ٪)، هەناسە سواری (لەمندالْدا) زۆر توندە.

لەپرسیارکردن و تێڕوانیندا پزیشك هەندێك نیشانەی دی (کە یاریدەی دەستنیشانکردنی کلینیکی نەخۆشیەکە دەدەن) دەست دەکەوێت.

ڕێڕەوی نەخۆشییەکە

بە گشتی باشە و هەندێك جار ئالۆزکارییەکانی هەوکردنی دەمار و خوێن دەردەکەوێت، گەر لەکاتی خۆیدا هەوکردنەکە بە ئەنتیبایۆتیك چارەسەر نەکرێت ئەوا ماوەیەکی درێژتر دەخایەنێت یان لە 1 ٪ دا نەخۆش دەمرێت.

جۆرەکانی

- زۆربەی بارەکانی هەوکردنە کەمامناوەندین یان هەندێك جار گرانە. هەندێك جاری دی ئەندامەکانی دی دەگرێتەوە, وەك:
- چیکلْدانۆسۆی میکۆپلاسمی.
- لووەسۆی لای گەروو.
- لە 25 ٪ پێست ، خوران و بلْق و لیر دەردەکەوێت, (دەردی ستیڤن – جۆنسۆن).
- لە 14–45 ٪ جومگە سۆ.
- گوێچکەسۆ.
- لە 4–5 ٪ دلْ ، ناوپۆشەسۆی دلْ.
- لە 14–44 ٪ نیشانەی گەدە و ریخۆلە ، زەردوویی ، پەنکریاسەسۆ دەردەکەوێت.
- لە 5–7 ٪ نیشانەی دەماری (مێشکە پەردەسۆ ، مێشکەسۆ، ئیفلیجی دەمارەکانی کەللەسەر، ئیفلیجی دی).

دەستنیشانکردن

- نیشانەکانی درمەکە (ماندوویيەتی نەخۆش) نیشانەی سەرجێیی.
- تێستی سێرۆزانی PCR دەتوانێت لەماوەی 1–2 ڕۆژدا دەستنیشانی میکۆپلاسما بکات.
- بەرزبوونەوەی دژەتەنی تایبەت دژی میکۆپلاسما.
- ڕێگای چاندن ب ەتێستی ئیمیونوفلوریسنت میکۆپلاسما دەناسێتەوە.
- تێستی ELISA و تێستی سێرۆزانی بۆ میکۆپلاسما.

چارەسەرکردن

– چارەسەرکردنی نیشانەکان.
– چارەسەرکردنی نیشانەکانی دەرەوەی سییەکان (گەر دەرکەون).
– دە رمانی Erythromycin 500 ملگم × 2 جاران بۆ 10 ڕۆژان دەدرێت بە نەخۆش.
– دەرمانی Doxyferm (Doxycylin) یەکەم ڕۆژ 2 خەپلەی 100 ملگم و پاشتر ڕۆژی 1 خەپلە بۆ 8 ڕۆژان .

خۆپاراستن

له بەرئەوەی نەخۆشییەکە درمییە زۆر پێویستە (لەماڵەوە یان لە نەخۆشخانەدا) نەخۆش جودابکرێتەوە گەر لەخێزانێکدا یەکێك تووش بوو ئەوا پێویستە هەمووان تێتراسایکلین بە مەبەستی خۆپاراستن بخۆن.

جیاوازی نێوان سی یەسۆ بە پنیومۆکۆکەس و سیەیە سۆ بە مایکۆپلاسما و کلامیدیا:

هەوکردن بەپنیمۆکۆکەس	هەوکردن بە مایکۆپلاسما و کلامیدیا
نەخۆش تەمەندارە	تەمەنی نەخۆش لەنێوان 15–45 ساڵاندایە
لەپڕ نەخۆش تایەکی بەرزی لێدێت	هێدی هێدی نیشانەکان دەردەکەون
لەرزووتا	ژانەسەر و نیشانەی سووتانەوەی لووت و گەروو و قورگ دەردەکەوێت
کۆکەیەکی مەیلە و تەڕ	هیشکە کۆکە
بەرزبوونەوەی خڕۆکە سپییەکان (لیۆکۆسایتەکان)	بەرزبوونەوەی خڕۆکە سپییەکانی خوێن

لەکاتی دومەڵی سییەکاندا تەنیا بۆری هەوابین (Brohoscopy) دەتوانێت دەستنیشانی ئاشینەکە بکات.

لەسوکە (دومەڵ) ئاشیندا: ڕۆژانە 3 × 3 گم G penicillin Benzathine یان 3 × 600 ملگم Clindamycin لەخوێنهێنەرەوە دەدرێت بەنەخۆش.

لەدومەڵی سەخت دا: هەردوو دەرمانەکەی سەرەوە لەخوێنهێنەرەوە دەدرێت بەنەخۆش.

سی یە سۆی منداڵ بە پێی تەمەن :

– تەمەن لە نێوان 0–1 مانگاندا بەکتریای سترێپتۆکۆکەسی جۆری B .
– تەمەن لە نێوان 15 ڕۆژ و12 مانگاندا بەکتریای C.trachomatis .
– تەمەن لە نێوان 6–12 مانگاندا ڤایرۆسی respiratory syncytial virus (RSV) .
– تەمەن لەنێوان 2 مانگان و4 ساڵاندا بەکتریای s.aureus .
– تەمەن لە نێوان 6 مانگان و 5 ساڵاندا بەکتریای H.influenza .
– تەمەن لە نێوان 1–15 ساڵاندا بەکتریای پنیۆمۆکۆکەس .
– تەمەن لە نێوان 5–15 ساڵاندا بەکتریای مایکۆپلاسما .

سەرچاوەکان

1– د . زاهیر سوران ، نەخۆشییە درمەکان ، بەشی دووەم ، چاپی یەکەم , سلێمانی– کوردستان ، 2004 .

References
1.Stephen G. Baum., Mycoplasma pneumoniae and a typical pneumoniae; In: Principles and practices of infectious diseases, Vol 1, 1995; 161: 1704-1713.
2.Chanock RM. Mycoplasma infection in man., N. Eng. J. Med. 1965; 273: 1199.
3.Foy HM, Aleksander ER. Mycoplasma pneumoniae diseases in childhood. Avd Pediatr. 1969; 16: 301.
4.Wallace A. Clyde, Jr. Mycoplasma Infections., In: Harrisons Priciples of Internal Medicine, 12th eds. 1991; 104: 763-65.
5.Broughton RA: Infectious due to mycoplasma pneumoniae in childhood. Ped. Infec. Dis J 5: 71, 1986.
6.A-Paunescu-Podeanu., Principles for Medical Practics., Vol 11., Med eds 1984.
7.Noah ND. Mycoplasma pneumoniae in the United Kingdom., 1967; 73. Br. Med. J. 1974; 2: 544.
8.Baum SG., Mycoplasma infections. In: Wyngaarden JB. Smith LH Jr, Benneett Jc. Eds Cecil text book of Medicine. 19th ed. Philadelphia: WB Saunders 1992; 1615.
9.Ponka A. Carditis associated with Mycoplasma pneumoniae infection. Acta Med. Scand. 1979; 11: 1.
10.Furiolij. Et al. Mycoplasma pneumoniae infection. Manifestation. Arch Feac Pediatr. 1985; 42: 313.
11.Mansel JK et al. Mycoplasma pneumoniae. Pneumoniae Chest 1989; 95-639.
12.ļke Örtqvist, Jonas Hedlund, pneumoni, Empyem och Lungabscess-Handlaggning av vuxna pneumonipatienter. Inf. Klin. KS. 010103 (Instruktionspږrmen).